

نیازسنجی مفاهیم و مصادیق معماری ایرانی اسلامی در طراحی مراکز فرهنگی معاصر ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۸

کد مقاله: ۴۹۴۵۳

زهرا رغدار*^۱، محمد علی کاظم زاده رائف^۲

چکیده

معماری ایرانی اسلامی با ویژگی‌های خاص خود در طول تاریخ، به‌ویژه در دوره‌های مختلف اسلامی، به‌عنوان یکی از شاخص‌ترین دستاوردهای فرهنگی و هنری ایران شناخته می‌شود. این معماری نه تنها نمایانگر زیبایی‌شناسی خاص است بلکه به‌طور عمیق به مفاهیم معنوی و فرهنگی جامعه ایران مرتبط بوده است. در دوران معاصر، به‌ویژه با تحولات اجتماعی، فرهنگی و تکنولوژیکی، معماری ایران با چالش‌های جدیدی مواجه شده است. یکی از این چالش‌ها، حفظ هویت ایرانی اسلامی در طراحی فضاهای عمومی و مراکز فرهنگی است. این تحقیق به بررسی جایگاه معماری ایرانی اسلامی در دوره معاصر ایران و میزان لزوم توجه به اصول و مصادیق آن در طراحی مراکز فرهنگی معاصر پرداخته است. نتایج نشان می‌دهند که در طراحی مراکز فرهنگی با هویت ایرانی اسلامی، توجه به اصول و ویژگی‌های معماری ایرانی اسلامی، از جمله استفاده از فرم‌های هندسی، نورپردازی، فضاهای متناسب با نیازهای اجتماعی و عناصر فرهنگی ایرانی، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. این توجه نه تنها به حفظ هویت ملی کمک می‌کند بلکه فضاهای فرهنگی را به مراکزی با ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی مبدل می‌سازد. در نهایت، این تحقیق بر اهمیت تلفیق اصول معماری ایرانی اسلامی با نیازهای مدرن در طراحی مراکز فرهنگی معاصر تأکید می‌کند. روش تحقیق، توصیفی تحلیلی با امکان بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و وبسایت‌های معتبر علمی تخصصی مرتبط با موضوع بوده است.

واژگان کلیدی: معماری ایرانی اسلامی، معماری معاصر، مراکز فرهنگی، طراحی معماری، هویت ایرانی

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری، مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، ایران
Architect.raghdar@gmail.com

۲- عضو هیأت علمی گروه آموزشی مهندسی معماری، مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، ایران
kazemzadeh@acecr.ac.ir

۱- مقدمه

معماری ایرانی اسلامی یکی از برجسته‌ترین دستاوردهای فرهنگی و هنری بشری است که در طول تاریخ ایران، به‌ویژه پس از ورود اسلام به این سرزمین، شکل گرفته است. این معماری نه تنها ویژگی‌های زیبایی‌شناسی خاص خود را دارد، بلکه به‌طور عمیق با مفاهیم فرهنگی و معنوی جامعه ایران پیوند خورده است (کرین، ۱۹۷۴). در واقع، معماری ایرانی اسلامی به‌عنوان نماینده‌ای از فرهنگ و اندیشه اسلامی، در فضاهای عمومی مانند مدارس، بازارها و دیگر بناهای فرهنگی، بیانگر ارزش‌ها و اصولی است که در سنت‌ها و باورهای ایرانی ریشه دارند (شریعتی، ۱۳۵۸).

با این حال، در دوران معاصر، به‌ویژه در قرن بیستم و پس از انقلاب اسلامی، معماری ایران با چالش‌های جدیدی مواجه شده است. تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در این دوران باعث شده است که معماری ایران تحت تأثیر رویکردهای مدرن و غربی قرار گیرد (ایزدی، ۱۳۹۰). در بسیاری از بناهای معاصر، تمایل به استفاده از فرم‌های مدرن و تکنولوژی‌های جدید به چشم می‌خورد که باعث به چالش کشیدن هویت تاریخی معماری ایرانی اسلامی می‌شود (نصیری، ۱۳۹۶). در این شرایط، حفظ و تقویت اصول معماری ایرانی اسلامی در طراحی بناهای معاصر، به‌ویژه در فضاهای فرهنگی، به موضوعی مهم تبدیل شده است (میرزا حسین زاده، ۱۳۹۳). مراکز فرهنگی در هر جامعه‌ای به‌عنوان فضاهایی برای ترویج فرهنگ، هنر و اندیشه نقش مهمی ایفا می‌کنند. در ایران معاصر، با توجه به اهمیت هویت ایرانی و اسلامی، طراحی مراکز فرهنگی باید به‌گونه‌ای باشد که علاوه بر برآورده ساختن نیازهای عملکردی، هویت ایرانی اسلامی را نیز در خود نمایان کند (علوی، ۱۳۹۴). به‌ویژه در فضاهای عمومی مانند کتابخانه‌ها، گالری‌ها و موزه‌ها، رعایت اصول معماری ایرانی اسلامی از جمله استفاده از هندسه اسلامی، تزئینات اسلیمی، توجه به نورپردازی و خلق فضاهای تعاملی میان انسان و معماری، اهمیت بسیاری دارد (حجازی، ۱۳۹۲).

این تحقیق به بررسی جایگاه معماری ایرانی اسلامی در معماری معاصر ایران و میزان لزوم رعایت اصول این معماری در طراحی مراکز فرهنگی معاصر پرداخته است. هدف اصلی این پژوهش پاسخ به دو سؤال کلیدی است:

۱. معماری ایرانی اسلامی در معماری معاصر ایران چه جایگاهی دارد؟

۲. برای طراحی مراکز فرهنگی با هویت ایرانی، به چه میزان باید به مفاهیم و مصادیق معماری ایرانی اسلامی توجه کرد؟

۲- هویت ایرانی و هویت اسلامی

۱-۲ هویت ایرانی

هویت ایرانی به مجموعه‌ای از ویژگی‌های فرهنگی، تاریخی و اجتماعی اطلاق می‌شود که در طول هزاران سال تاریخ ایران شکل گرفته است. این هویت ریشه در تمدن‌های باستانی ایران مانند تمدن هخامنشی، ساسانی و سایر اقوام ایرانی دارد (شریعتی، ۱۳۵۸). به‌ویژه در هنر، زبان، موسیقی، ادبیات و معماری ایران، این هویت به چشم می‌خورد. در دوران قبل از اسلام، ایران با ویژگی‌هایی چون ساختارهای معماری پر از تزئینات پیچیده، استفاده از فضاهای باز مانند ایوان‌ها و حوض‌ها، و شیوه‌های ساخت گنبدها و برج‌ها شناخته می‌شد (میرزا حسین‌زاده، ۱۳۹۳).

۲-۲ هویت اسلامی

با ورود اسلام به ایران در قرن هفتم میلادی، هویت اسلامی به تدریج بخشی از هویت ایرانی شد. اسلام نه تنها به‌عنوان یک دین، بلکه به‌عنوان یک سیستم فرهنگی و فلسفی، تأثیرات عمیقی بر تمامی جوانب زندگی ایرانیان، از جمله معماری، هنر و فلسفه گذاشت (نصیری، ۱۳۹۶). در معماری اسلامی، استفاده از هندسه پیچیده، تقارن و نور، به‌عنوان ابزاری برای تجسم ویژگی‌های الهی و بی‌کرانی خداوند به‌کار گرفته شد (کرین، ۱۹۷۴).

۳-۲ پیوند هویت ایرانی و هویت اسلامی

هویت ایرانی و هویت اسلامی در معماری ایرانی اسلامی به‌ویژه در دوره‌های بعد از ورود اسلام به ایران به‌شکل فزاینده‌ای با یکدیگر ترکیب شدند (علوی، ۱۳۹۴). در این پیوند، اصول و مفاهیم اسلامی با ویژگی‌های فرهنگی و معماری ایرانی تطبیق داده شدند و سبک‌هایی مانند معماری صفوی و معماری دوران اسلامی ایران شکل گرفتند. به‌عنوان مثال، در طراحی بناهای فرهنگی، استفاده از گنبدها، تزئینات کاشی‌کاری و نقوش اسلیمی به‌طور هم‌زمان نمادهایی از معماری اسلامی و ایرانی بودند (حجازی، ۱۳۹۲).

تصویر ۲- گنبد مقبره حافظ در شیراز
(<http://4sooarc.com>)

تصویر ۱- گنبد مسجد جامع یزد (<http://4sooarc.com>)

در طراحی مراکز فرهنگی معاصر ایران، این پیوند میان هویت ایرانی و اسلامی باید مورد توجه قرار گیرد، چرا که مراکز فرهنگی نه تنها برای نیازهای اجتماعی و هنری طراحی می‌شوند، بلکه به‌عنوان نمادهایی از هویت ملی و فرهنگی عمل می‌کنند (میرزا حسین‌زاده، ۱۳۹۳).

۳- معماری ایرانی اسلامی در دوره معاصر

معماری ایرانی اسلامی در دوره معاصر، همانند سایر حوزه‌های فرهنگی ایران، تحت تأثیر تحولات اجتماعی، سیاسی و تکنولوژیکی قرار گرفته است. این تحولات، به‌ویژه از قرن بیستم به بعد، باعث تغییرات اساسی در شیوه‌های معماری در ایران شد. در این دوره، معماری ایران با چالش‌های جدیدی روبه‌رو شده است که در نتیجه تعامل میان سنت و مدرنیته، ظهور الگوهای جدید و در برخی موارد تلفیق شیوه‌های معماری اسلامی با مفاهیم مدرن را در پی داشته است (پیرنیا، ۱۳۸۱). در این بخش، سعی داریم به بررسی روندهای تحول معماری ایرانی اسلامی در دوره معاصر و چالش‌های موجود بپردازیم.

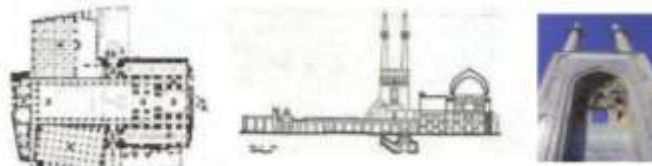
۳-۱- تحولات معماری در دوران قاجار و پهلوی

در دوران قاجار (۱۸۲۸-۱۹۷۹ میلادی)، معماری ایرانی هنوز تحت تأثیر سنت‌های گذشته بود، اما در عین حال تحت تأثیر تغییرات فرهنگی و سیاسی قرار گرفت. در این دوران، به‌ویژه در اواخر دوره قاجار، برخی از آثار معماری از نظر فرم و ساختار از شیوه‌های غربی تأثیر پذیرفتند. با این حال، عناصر معماری ایرانی و اسلامی مانند ایوان‌ها، حوض‌ها و گنبدها همچنان در بناها دیده می‌شدند. این دوره شاهد توسعه برخی بناهای عمومی مانند کاخ‌ها، مساجد و مراکز آموزشی بود که در آن‌ها تلفیق معماری ایرانی اسلامی با عناصر غربی به چشم می‌خورد (محمودی، ۱۳۹۴).

در دوره پهلوی (۱۹۲۵-۱۹۷۹ میلادی)، معماری ایران وارد مرحله‌ای جدید شد که در آن تأثیرات معماری مدرن غربی به‌وضوح مشاهده می‌شد. این دوران، شاهد رشد سریع شهرها و گسترش ساختمان‌های مدرن بود که اغلب بر اساس الگوهای غربی طراحی شدند. معماران این دوره به استفاده از فرم‌های ساده، مصالح مدرن مانند بتن و شیشه و کاهش جزئیات تزئینی روی آوردند. با این حال، در پروژه‌هایی مانند مساجد و ساختمان‌های مذهبی، همچنان تلاش‌هایی برای حفظ ارتباط با هویت ایرانی اسلامی دیده می‌شد (محمودی، ۱۳۹۶؛ قبادیان، ۱۳۹۰).

۳-۲- معماری پس از انقلاب اسلامی

پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، معماری ایران به‌ویژه در زمینه‌های مذهبی و فرهنگی شاهد تحولی بزرگ بود. انقلاب اسلامی، با تکیه بر اصول دینی و هویت اسلامی، تأثیرات عمیقی بر روندهای معماری داشت. یکی از ویژگی‌های بارز معماری پس از انقلاب، بازگشت به اصول و نمادهای معماری اسلامی و ایرانی بود (خلیلی، ۱۳۹۷). در این دوران، به‌ویژه در طراحی مساجد، مدارس و موزه‌ها، تأکید بیشتری بر استفاده از فرم‌ها و عناصر سنتی معماری ایرانی اسلامی مانند گنبدها، مناره‌ها و تزئینات هندسی و اسلیمی شد. توجه به مفاهیم معنوی و فلسفی اسلام، مانند استفاده از نور و ایجاد فضاهای آرامش‌بخش و معنوی، از ویژگی‌های شاخص این دوره بود. نمونه‌هایی از این معماری شامل مسجد جامع یزد و مسجد آیت‌الله گلپایگانی در تهران است که با بهره‌گیری از عناصر سنتی در کنار نیازهای عملکردی جدید طراحی شده‌اند (خلیلی، ۱۳۹۷؛ حاتم، ۱۳۹۸).

تصویر ۳- مسجد جامع یزد (پیرنیا، ۱۳۸۰، ۲۳۴-۲۳۷)

۳-۳- معماری معاصر ایران و چالش‌های آن

معماری ایرانی اسلامی معاصر با چالش‌های متعددی روبرو است. یکی از این چالش‌ها، تعارض میان حفظ هویت سنتی و نیاز به نوآوری در طراحی بناهای جدید است. معماران معاصر ایرانی تلاش کرده‌اند که در عین استفاده از مفاهیم اسلامی و ایرانی، نیازهای اجتماعی و تکنولوژیکی مدرن را نیز مدنظر قرار دهند (جلالی، ۱۳۹۴).

چالش دیگر، استفاده از فناوری‌های نوین و مصالح مدرن است که در برخی موارد با ویژگی‌های طبیعی و سنتی معماری ایرانی همخوانی ندارند. در این راستا، توجه به معماری پایدار و طراحی اقلیمی به‌عنوان راهکاری برای حل این تعارض مطرح شده است. در مراکز فرهنگی معاصر ایران، استفاده از تکنیک‌های بهینه‌سازی انرژی و مصالح سازگار با محیط‌زیست اهمیت زیادی یافته است (رستمی، ۱۳۹۶).

۳-۴- تلفیق معماری سنتی و مدرن در مراکز فرهنگی

در طراحی مراکز فرهنگی معاصر ایران، که می‌تواند شامل مساجد، موزه‌ها، کتابخانه‌ها، گالری‌ها و دیگر فضاهای عمومی باشد، چالش‌های معماری ایرانی اسلامی و مدرن به‌وضوح دیده می‌شود. معماران معاصر ایران سعی کرده‌اند که با توجه به ارزش‌های سنتی معماری ایرانی و اسلامی، از امکانات مدرن نیز بهره ببرند. این تلفیق، به‌ویژه در طراحی مراکز فرهنگی که نقش کلیدی در ترویج فرهنگ و هنر دارند، به‌عنوان یک چالش و فرصت مورد توجه قرار گرفته است (شریفی، ۱۳۹۹). یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های معماری معاصر ایران، توجه به فرم‌های هندسی پیچیده و استفاده از نمادهای اسلامی است که در عین حال با تکنیک‌های مدرن معماری نظیر طراحی فضاهای باز و نورپردازی طبیعی تلفیق می‌شود. پروژه‌هایی مانند طراحی «موزه هنرهای معاصر تهران» و «مرکز فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای تبریز» نمونه‌های موفقی از این رویکرد هستند که توانسته‌اند سنت و مدرنیته را با هم تلفیق کنند (شریفی، ۱۳۹۹؛ نوری، ۱۳۹۵).

نمودار ۱- چالش‌ها و راهکارها در تلفیق معماری ایرانی اسلامی با معماری مدرن: نگارنده

۴- معماری مراکز فرهنگی در ایران

مراکز فرهنگی، به‌ویژه در جوامع با تاریخ و فرهنگ غنی همچون ایران، نقشی کلیدی در ترویج هنر، علم، اندیشه، و هویت ملی ایفا می‌کنند. معماری این مراکز، نه تنها به‌عنوان یک فضای عملکردی، بلکه به‌عنوان محیطی برای نمایش فرهنگ و هنر جامعه، باید با دقت و توجه ویژه طراحی شود. در ایران، طراحی و ساخت مراکز فرهنگی از دیرباز هم‌زمان با تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی تغییر کرده است. این فضاها همواره بازتاب‌دهنده هویت‌های ملی و دینی بوده و معماری آن‌ها در تطابق با ویژگی‌های فرهنگی و اسلامی ایران شکل گرفته است (قبادیان، ۱۳۹۰).

۴-۱- ویژگی‌های معماری مراکز فرهنگی در ایران

در طراحی معماری مراکز فرهنگی در ایران، ویژگی‌هایی خاص مورد توجه قرار می‌گیرد که با فرهنگ، هویت و تاریخ ایران همخوانی داشته باشد:

هویت ایرانی اسلامی: معماری مراکز فرهنگی در ایران به‌ویژه در دوران معاصر باید به‌گونه‌ای طراحی شود که هویت ایرانی اسلامی را در خود داشته باشد. استفاده از عناصر نمادینی همچون گنبد‌های هلالی، مناره‌ها، هندسه پیچیده، مقرنس‌کاری و کاشی‌کاری‌های سنتی، بیانگر این هویت هستند (نصیری، ۱۳۹۸). به‌عنوان مثال، در طراحی فضاهای عمومی مانند مساجد و سالن‌های نمایش، استفاده از این عناصر به ایجاد فضایی معنوی و متناسب با فرهنگ اسلامی کمک می‌کند.

رابطه با محیط: توجه به اقلیم و شرایط محیطی یکی از اصول مهم معماری ایرانی بوده است. در مراکز فرهنگی معاصر، معماران تلاش کرده‌اند تا با استفاده از مصالح بومی و فناوری‌های پایدار مانند تهویه طبیعی و انرژی‌های تجدیدپذیر، ارتباط مناسبی با محیط‌زیست برقرار کنند (ایزدی، ۱۳۹۴؛ حاتمی، ۱۳۹۷).

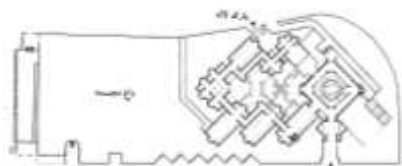
فضاهای معنوی و اجتماعی: مراکز فرهنگی در ایران غالباً فضایی معنوی و اجتماعی دارند که به‌ویژه در مساجد و مراکز آموزشی، فضایی برای برقراری ارتباط با خداوند و تعامل اجتماعی فراهم می‌کند. استفاده از نور طبیعی، آب و فضای باز از ویژگی‌های بارز این فضاهاست که علاوه بر ایجاد حس معنویت، ارتباط اجتماعی میان افراد را تسهیل می‌کند (پیرنیا، ۱۳۸۱).

۴-۲- معماری مراکز فرهنگی معاصر در ایران

در دهه‌های اخیر، معماری مراکز فرهنگی در ایران تحت تأثیر تحولات جهانی و نیازهای اجتماعی و فرهنگی جدید قرار گرفته است. طراحی این مراکز باید به‌گونه‌ای باشد که هم نیازهای عملکردی را برآورده کند و هم با هویت ایرانی اسلامی همخوان باشد. معماران معاصر ایران در تلاشند تا اصول معماری سنتی را با مفاهیم نوین معماری ترکیب کنند. نمونه‌های موفق این تلفیق شامل موارد زیر هستند:

موزه هنرهای معاصر تهران: این پروژه یکی از شاخص‌ترین نمونه‌های معماری فرهنگی مدرن ایران است که در آن، فرم‌های سنتی همچون بادگیرها و حیاط مرکزی در کنار تکنیک‌های نوین معماری قرار گرفته است (شریفی، ۱۳۹۹).

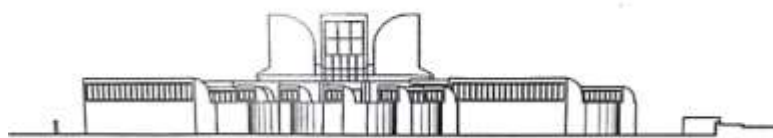
مرکز فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای در تبریز: این بنا با استفاده از عناصر تزئینی سنتی ایرانی مانند کاشی‌کاری، مقرنس‌کاری و هندسه پیچیده، در کنار طراحی‌های مدرن و کاربردی ساخته شده و نمونه موفق‌تری از تلفیق سنت و مدرنیته است (حجازی، ۱۳۹۸).

تصویر ۵- پلان موزه هنرهای معاصر (احسان طایفه، ۲۵)

تصویر ۴- برش طولی موزه هنرهای معاصر (احسان طایفه، ۲۴)

تصویر ۶- نما موزه هنرهای معاصر اقتباس از نورگیر خانه بروجردی ها (احسان طایفه، ۲۴)

این پروژه‌ها نشان می‌دهند که می‌توان هویت معماری ایرانی اسلامی را با نیازهای مدرن و تکنولوژیک هماهنگ کرد و فضایی خلق کرد که هم از نظر فرهنگی و هم عملکردی موفق باشد.

۴-۳- چالش‌ها و آینده معماری مراکز فرهنگی در ایران

یکی از چالش‌های اصلی در طراحی مراکز فرهنگی معاصر ایران، حفظ هویت فرهنگی و دینی در کنار پاسخ‌گویی به نیازهای مدرن و تکنولوژیک است. معماران در این فرآیند با مشکلاتی مانند تعارض بین استفاده از فناوری‌های نوین و اصول سنتی مواجه هستند. علاوه بر این، تغییرات سریع اجتماعی و اقتصادی و ضرورت توجه به مسائل زیست‌محیطی و اقلیمی، نیاز به نوآوری در طراحی این فضاها را دوچندان کرده است. در آینده، معماری مراکز فرهنگی ایران احتمالاً با محوریت ویژگی‌های زیر توسعه خواهد یافت:

طراحی پایدار: استفاده از فناوری‌های نوین برای کاهش مصرف انرژی و استفاده از مصالح بومی و سازگار با محیط‌زیست.

تکنولوژی هوشمند: به‌کارگیری طراحی‌های هوشمند و فضاهای مجازی که امکان گسترش فعالیت‌های فرهنگی را فراهم می‌کند.

تلفیق سنت و مدرنیته: ایجاد فضایی که بتواند هویت ایرانی اسلامی را در کنار تکنولوژی‌های روز حفظ کند (رستمی، ۱۳۹۶؛ حجازی، ۱۳۹۸). استفاده از این راهکارها می‌تواند به بهبود کیفیت معماری مراکز فرهنگی در ایران کمک کرده و آن‌ها را به مکان‌هایی برای تعامل فرهنگی و اجتماعی در سطح ملی و بین‌المللی تبدیل کند.

۵- اهمیت رعایت خصوصیات معماری ایرانی اسلامی در مراکز فرهنگی

۱-۵- حفظ هویت فرهنگی و دینی

یکی از مهم‌ترین دلایل لزوم رعایت خصوصیات معماری ایرانی اسلامی در مراکز فرهنگی معاصر، حفظ و تقویت هویت فرهنگی و دینی ایرانی است. در دنیای جهانی‌شده و تغییرات سریع فرهنگی، طراحی فضاهای فرهنگی باید به‌گونه‌ای باشد که به یادآوری و ترویج ارزش‌های فرهنگی و مذهبی کمک کند. معماری ایرانی اسلامی با استفاده از فرم‌ها و نمادهای خاص خود مانند گنبد، مناره‌ها، نقش‌های هندسی، تزئینات کاشی‌کاری، نورپردازی معنوی و استفاده از آب به‌عنوان نمادی از پاکیزگی و زندگی، می‌تواند فضایی ایجاد کند که همزمان ارتباط عمیق‌تری با اصول مذهبی و فرهنگی ایرانی برقرار کند (خلیلی، ۱۳۹۷).

تصویر ۸- آرامگاه کمال الملک در نیشابور
<https://www.caoi.ir>

تصویر ۷- آرامگاه خیام در نیشابور
<https://www.caoi.ir>

رعایت این اصول می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای تداوم و حفاظت از هویت ایرانی اسلامی در عصر مدرن عمل کند و آن را به عنوان یک ویژگی منحصر به فرد در معماری ایران معرفی کند. این نوع معماری می‌تواند همچنان به ترویج و ارتقاء فرهنگ ایرانی و اسلامی در دوران معاصر کمک کند (شریفی، ۱۳۹۴).

۲-۵- ترویج فرهنگ ملی و دینی در جامعه

مراکز فرهنگی نه تنها مکان‌هایی برای فعالیت‌های هنری و اجتماعی هستند، بلکه به‌عنوان نمادهایی از فرهنگ و هویت ملی در جامعه عمل می‌کنند. معماری این فضاها باید با طراحی ویژه‌ای شکل گیرد که باعث ایجاد ارتباط معنوی با مذهب و تاریخ جامعه شود. به‌ویژه در کشوری چون ایران که تاریخ هزاران ساله‌ای از تمدن و فرهنگ غنی دارد، طراحی مراکز فرهنگی باید در راستای انعکاس این هویت در کنار نیازهای مدرن و جهانی باشد. رعایت اصول معماری ایرانی اسلامی در مراکز فرهنگی می‌تواند این امکان را فراهم کند که فرهنگ ایرانی و اسلامی در میان نسل‌های مختلف منتقل و تقویت شود. به‌طور مثال، در طراحی مسجد، کتابخانه یا موزه‌های فرهنگی، استفاده از فرم‌ها و نشانه‌های خاص معماری ایرانی اسلامی می‌تواند به‌طور مستقیم پیوندی معنوی با تاریخ و فرهنگ گذشته برقرار کند (شریفی، ۱۳۹۴).

۶- چالش‌ها رعایت خصوصیات معماری ایرانی اسلامی در مراکز فرهنگی معاصر

۱-۶- تضاد میان سنت و مدرنیته

یکی از چالش‌های عمده در معماری معاصر ایران، مواجهه با دوگانگی میان سنت و مدرنیته است. در طراحی مراکز فرهنگی معاصر، معماران با نیازهای عملکردی، تکنولوژیکی و زیبایی‌شناسی مدرن روبه‌رو هستند که گاهی با اصول و نشانه‌های سنتی معماری ایرانی اسلامی تضاد دارند. به‌عنوان مثال، استفاده از تکنولوژی‌های جدید مانند شیشه‌های مقاوم، فولاد و بتن ممکن است با فرم‌های سنتی مانند گنبد، آجر و کاشی‌کاری‌های پیچیده هماهنگ نباشد.

اما این تضاد نباید باعث حذف هویت ایرانی اسلامی از طراحی فضاهای فرهنگی شود. در واقع، معماران می‌توانند با استفاده از رویکردهای نوین، به‌ویژه در استفاده از مصالح جدید و طراحی‌های هوشمند، ویژگی‌های سنتی معماری ایرانی اسلامی را به‌طور خلاقانه و مدرن به نمایش بگذارند. در این زمینه، پروژه‌هایی مانند مسجد آیت‌الله گلپایگانی در تهران و موزه هنرهای معاصر تهران

نمونه‌های موفق از تلفیق این دو رویکرد هستند که توانسته‌اند اصول سنتی و نیازهای مدرن را به‌طور هم‌زمان در معماری مراکز فرهنگی لحاظ کنند (میرزایی، ۱۳۹۸).

تصویر ۱۰- مسجد آیت‌الله گلپایگانی در تهران
(<https://neshan.org>)

تصویر ۹- موزه هنرهای معاصر (سیروس باور، ۲۵۱)

۶-۲- نیاز به تطابق با شرایط اقلیمی و اجتماعی

از دیگر چالش‌ها در رعایت اصول معماری ایرانی اسلامی در مراکز فرهنگی معاصر، توجه به شرایط اقلیمی و اجتماعی است. معماری ایرانی به‌ویژه در دوره‌های مختلف تاریخی، همواره با اقلیم‌های مختلف ایران تطابق داشته است. از این رو، استفاده از اصول معماری سنتی مانند حیاط‌های مرکزی، ایوان‌ها، و فضای باز، برای ایجاد تهویه طبیعی و نورپردازی مناسب، در معماری معاصر باید با توجه به نیازهای محیطی و شرایط اقلیمی به‌روزرسانی شود. به‌عنوان مثال، طراحی فضاهای فرهنگی در مناطق گرم و خشک ایران باید به‌گونه‌ای انجام شود که از تهویه طبیعی و سایه‌های عمیق استفاده کند، در حالی که در مناطق سردتر ممکن است نیاز به استفاده از سیستم‌های حرارتی مناسب باشد. بنابراین، استفاده از اصول معماری سنتی همراه با تکنیک‌های جدید در زمینه انرژی‌های تجدیدپذیر و پایداری می‌تواند به ارتقای کیفیت فضاهای فرهنگی کمک کند (سعیدی، ۱۳۹۹).

۷- راهکارهای عملی برای رعایت اصول معماری ایرانی اسلامی در مراکز فرهنگی

۱-۷- توسعه فرم‌های هندسی و نمادین

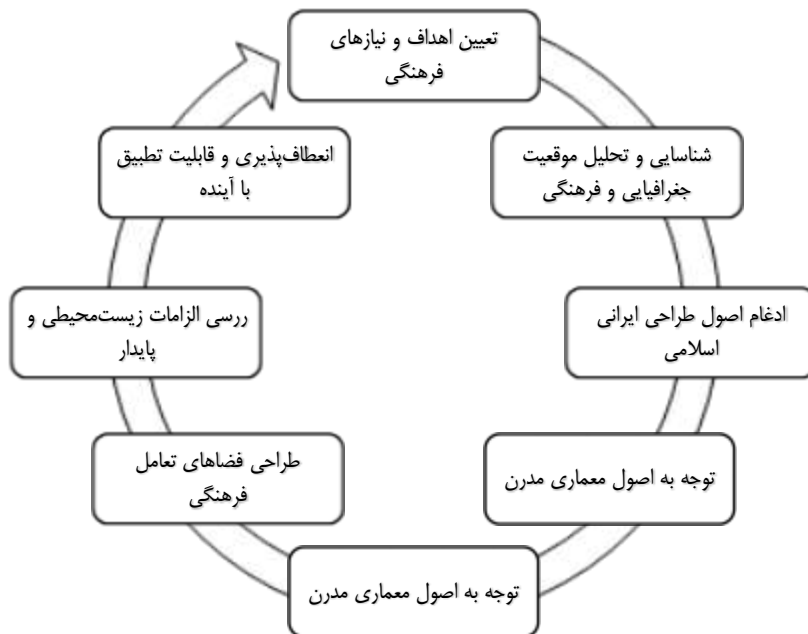
استفاده از هندسه و فرم‌های نمادین در طراحی معماری مراکز فرهنگی، می‌تواند به‌عنوان یک راهکار برای حفظ هویت ایرانی اسلامی در معماری معاصر عمل کند. به‌عنوان مثال، استفاده از هندسه شش‌ضلعی یا هشت‌ضلعی که در معماری اسلامی رایج است، می‌تواند به‌طور معناداری در طراحی فضاهای فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، ایجاد فضاهای باز و محوطه‌سازی که امکان ارتباط میان انسان‌ها و فضاهای معماری را تقویت می‌کند، می‌تواند در طراحی مراکز فرهنگی به‌کار رود (محمدزاده، ۱۳۹۶).

۲-۷- توجه به تزئینات و نقوش سنتی

تزئینات به‌ویژه در فضاهای عمومی و مذهبی نقش بسیار مهمی در ایجاد فضای معنوی و فرهنگی دارند. استفاده از کاشی‌کاری‌های سنتی، گچ‌بری‌ها، و نقوش اسلامی در کنار مصالح مدرن، می‌تواند تجربه‌ای بصری و معنوی برای بازدیدکنندگان فراهم کند که در عین حال با نیازهای عملکردی سازگار باشد. این نوع طراحی نه تنها به هویت ملی و دینی احترام می‌گذارد، بلکه در عین حال امکان ایجاد فضاهای کارآمد و مدرن را نیز فراهم می‌آورد (حجازی، ۱۳۹۲).

۳-۷- استفاده از فناوری‌های جدید به‌طور هوشمند

معماران معاصر باید از فناوری‌های جدید برای بهبود عملکرد فضاهای فرهنگی استفاده کنند، در حالی که اصول معماری ایرانی اسلامی را حفظ می‌کنند. استفاده از سیستم‌های هوشمند برای تهویه مطبوع، نورپردازی، و مدیریت انرژی در طراحی مراکز فرهنگی می‌تواند به حفظ پایداری و کارایی فضا کمک کند و در عین حال با ویژگی‌های زیبایی‌شناسانه معماری ایرانی اسلامی هماهنگ باشد (میرزا حسین‌زاده، ۱۳۹۳).

نمودار ۲- مدل الگویی برای طراحی معماری مراکز فرهنگی: نگارندگان

۸- نتیجه‌گیری

معماری ایرانی اسلامی نه تنها به‌عنوان یک سبک معماری ویژه، بلکه به‌عنوان یک نماد فرهنگی و معنوی برای جامعه ایرانی، می‌تواند نقشی اساسی و بنیادین در طراحی مراکز فرهنگی معاصر ایفا کند. ویژگی‌های معماری ایرانی اسلامی که با الهام از آموزه‌های دینی، فلسفی و فرهنگی شکل گرفته، نه تنها در بستر تاریخی و جغرافیایی خود قابل تحلیل است، بلکه قابلیت‌هایی دارد که می‌تواند در عصر حاضر به‌عنوان یک نقطه قوت در طراحی ساختمان‌های فرهنگی مدرن مورد استفاده قرار گیرد.

در این راستا، توجه به اصول معماری ایرانی اسلامی در طراحی مراکز فرهنگی معاصر ایران بسیار مهم است. این اصول شامل استفاده از فرم‌های هندسی خاص، نورپردازی معنوی و نمایی، تزئینات اسلیمی و نقوش سنتی، گنبدها و گلدسته‌ها، طاق‌ها، به‌ویژه در فضاهای عمومی، همگی با هدف ایجاد ارتباطی عمیق با تاریخ، فرهنگ و دینی که به آن تعلق داریم، شکل می‌گیرند. در این طراحی‌ها، معماری به‌عنوان ابزاری برای تقویت هویت ایرانی اسلامی عمل می‌کند و ارتباط معناداری میان فضای معماری و مخاطب برقرار می‌کند. با این حال، چالش‌های متعددی در مسیر تلفیق معماری ایرانی اسلامی با الزامات و خواسته‌های مدرن وجود دارد. در دنیای معاصر، با پیشرفت تکنولوژی و تحولات اجتماعی، نیاز به یک نوع هم‌زیستی میان سنت و مدرنیته در طراحی مراکز فرهنگی بیش از پیش احساس می‌شود. معماران امروز باید با درک عمیق و دقیق از ابعاد فرهنگی و اجتماعی جوامع امروزی، طراحی‌هایی ارائه دهند که هم از نظر عملکردی و هم از نظر زیبایی‌شناسی پاسخگوی نیازهای جدید باشد. در این میان، استفاده از فناوری‌های نوین، مواد مدرن و روش‌های نوآورانه در کنار حفظ عناصر سنتی، می‌تواند به نوعی تلفیق مؤثر بین سنت و مدرنیته دست یابد. نمونه‌هایی از پروژه‌های موفق همچون موزه هنرهای معاصر تهران، مرکز فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای تبریز و دیگر ساختمان‌های فرهنگی معاصر نشان‌دهنده این روند تلفیق و نوآوری است. در این پروژه‌ها، معماران به‌طور هوشمندانه‌ای از معماری ایرانی اسلامی به‌عنوان یک عنصر معنوی و فرهنگی بهره‌برداری کرده‌اند، در حالی که در عین حال از تکنولوژی‌های مدرن و روش‌های نوین معماری استفاده نموده‌اند، تا فضایی کاربردی و متناسب برای استفاده در دنیای معاصر خلق کنند. این نمونه‌ها به‌خوبی توانسته‌اند درک بهتری از چگونگی تلفیق سنت و مدرنیته را به نمایش بگذارند و گواهی بر قابلیت و ظرفیت‌های معماری ایرانی اسلامی برای انطباق با الزامات جدید و مدرن هستند.

بنابراین، حفظ هویت معماری ایرانی اسلامی در مراکز فرهنگی معاصر نه تنها به‌عنوان یک نیاز برای ارتباط با گذشته و تداوم فرهنگ ملی و دینی است، بلکه به‌عنوان یک عامل مهم در ترویج فرهنگ، هنر و هویت ملی در جوامع معاصر و جهانی نیز دارای اهمیت ویژه‌ای است. این مراکز فرهنگی نه تنها محلی برای ارائه آثار هنری و فرهنگی، بلکه محلی برای تالاقی تاریخ، فرهنگ و ایده‌های نو هستند. با توجه به تحولات اجتماعی و تغییرات نیازهای بشری، طراحی معماری مراکز فرهنگی به سمت طراحی‌های پایدار، هوشمند و سازگار با شرایط اقلیمی و محیطی حرکت کرده است. به این معنی که معماران امروز باید به مواردی چون تأثیرات زیست‌محیطی، استفاده بهینه از منابع طبیعی، انرژی‌های تجدیدپذیر، و طراحی هوشمندانه فضاها توجه ویژه داشته باشند. در این راستا، معماری ایرانی اسلامی نیز می‌تواند به‌طور مؤثر با اصول معماری پایدار ترکیب شود و الگوهایی نوین از ترکیب سنت و مدرنیته ارائه دهد. در نهایت، برای ایجاد نوعی سبک در معماری معاصر که نه تنها به هویت ملی و دینی ما وفادار باشد، در عین

حال به‌خوبی با نیازهای مدرن هم‌خوانی داشته باشد، نیاز است که معماران و طراحان با دقت، تفکر انتقادی و حساسیت فرهنگی، راه‌حلهایی جدید و بدیع را برای فضاهای فرهنگی طراحی کنند. این نوع طراحی‌ها می‌تواند به گسترش و تقویت هویت ایرانی اسلامی در دنیای معاصر کمک کند و به‌عنوان الگویی برای سایر کشورهای با تاریخ و فرهنگی مشابه، مورد استفاده قرار گیرد. لذا معماری ایرانی اسلامی نه تنها به‌عنوان یک زبان بصری و فرم معماری، بلکه به‌عنوان یک ابزار فرهنگی و اجتماعی، می‌تواند در کنار نوآوری‌های مدرن، در طراحی مراکز فرهنگی معاصر نقش‌آفرینی کرده و موجب ارتقاء جایگاه فرهنگی و هنری ایران در سطح بین‌المللی گردد.

جدول ۱- چالش‌ها و راهکارهای کاربرد معماری ایرانی اسلامی در طراحی مراکز فرهنگی معاصر

موضوع	چالش‌ها	راهکارها	نتایج کلیدی
تلفیق معماری ایرانی اسلامی با معماری مدرن	۱. تضاد بین سنت و مدرنیته ۲. اختلاف در سبک‌ها و فرم‌ها ۳. دشواری در هم‌پوشانی اصول دینی و نیازهای مدرن	۱. طراحی متناسب با اصول هویت فرهنگی و هویت محلی ۲. استفاده از مصالح و فرم‌های بومی در معماری مدرن ۳. ترکیب نشانه‌های فرهنگی و مدرن با در نظر گرفتن نیازهای روز	۱. تلفیق معماری سنتی و مدرن امکان‌پذیر است ۲. نیاز به درک درست از بافت فرهنگی برای طراحی ۳. طراحی معماری باید قابلیت تطبیق با نیازهای آینده را داشته باشد
چالش‌ها و راهکارها در طراحی معماری مراکز فرهنگی	۱. تنوع نیازهای فرهنگی ۲. محدودیت‌های بودجه و فضا ۳. ایجاد فضاهای انعطاف‌پذیر	۱. تحلیل دقیق نیازهای فرهنگی و اجتماعی ۲. استفاده بهینه از فضا و منابع ۳. طراحی فضاهای متنوع و چندمنظوره	۱. طراحی مراکز فرهنگی باید منعطف و قابل تغییر باشد. ۲. تاکید بر ارتباط میان فضاهای عمومی و خصوصی ۳. وجود تعادل بین سنت و مدرنیته در فضاهای فرهنگی
الگویی برای طراحی مراکز فرهنگی	۱. دشواری در ایجاد تعادل بین فضاهای مختلف ۲. عدم توجه به اصول زیست‌محیطی	۱. استفاده از مدل‌های حبابی برای طراحی روابط بین فضاها ۲. در نظر گرفتن اصول پایداری و محیط زیست	۱. طراحی باید مبتنی بر تحلیل‌های فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی باشد. ۲. استفاده از تکنولوژی‌های مدرن و مصالح پایدار ضروری است.
توجه به اصول معماری مدرن و ایرانی اسلامی در مراکز فرهنگی	۱. تناقضات در استفاده از فرم‌ها و عناصر تزئینی ۲. چالش در تلفیق زیبایی‌شناسی مدرن با اصول دینی	۱. انتخاب فرم‌های هندسی مناسب و هماهنگ ۲. حفظ نشانه‌های دینی و فرهنگی در طراحی مدرن	۱. تلفیق اصول دینی و فرهنگی با معماری مدرن امکان‌پذیر است. ۲. طراحی باید به نوعی باشد که هویت فرهنگی حفظ شود و در عین حال پاسخگوی نیازهای مدرن باشد.

نمودار ۳- ترکیب سنت و مدرنیته در معماری ایرانی اسلامی

تشکر و قدردانی

در پایان از استاد محترم، جناب آقای دکتر محمد علی کاظم زاده رائف، صمیمانه قدردانی می‌کنیم. راهنمایی‌های ارزشمند و حمایت‌های ایشان در طول تحصیل و نگارش این مقاله، نقش بسزایی در پرورش اندیشه ما و پیشبرد پژوهش حاضر داشت. دانش و تجربه‌ی ایشان همواره الهام‌بخش ما بوده و امیدواریم در آینده نیز بتوانیم از آموزه‌های گرانقدر ایشان بهره‌مند گردیم.

منابع

- احسان، طایفه. ۱۳۹۰. ایده و خلاقیت در معماری ایرانی، تهران: موسسه علمی و پژوهشی علم معمار
  - ارسلان، محمدزاده. ۱۳۹۶. هندسه و نماد در معماری ایرانی اسلامی. تهران: انتشارات معمار.
  - باور، سیروس. ۱۳۸۸، نگاهی به پیدایی معماری نو در ایران. تهران: انتشارات موسسه علمی و فرهنگی فضا
  - علی، جلالی. ۱۳۹۴. تعارض سنت و مدرنیته در معماری معاصر ایران. اصفهان: دانشگاه هنر.
  - علی، رستمی. ۱۳۹۶. تکنیک‌های پایدار در معماری معاصر ایران. تهران: مرکز تحقیقات ساختمان.
  - علی، رستمی. ۱۳۹۶. فناوری‌های نوین در معماری پایدار. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
  - علی، سعیدی. ۱۳۹۹. معماری ایرانی و اقلیم: اصول و راهکارهای طراحی در شرایط مختلف اقلیمی. تهران: انتشارات علمی.
  - علی، محمودی. ۱۳۹۴. تاریخ معماری ایران در دوران قاجار. تهران: نشر معمار.
  - علی، محمودی. ۱۳۹۶. تحولات معماری دوران پهلوی. تهران: نشر علم.
  - علی، میرزایی. ۱۳۹۸. تلفیق سنت و مدرنیته در معماری ایران: بررسی پروژه‌های نمونه. تهران: نشر معمار.
  - علی، نصیری. ۱۳۹۸. هویت اسلامی در معماری معاصر. تهران: نشر معمار.
  - علیرضا، حجازی. ۱۳۹۸. چالش‌های تلفیق سنت و مدرنیته در معماری فرهنگی. تهران: نشر علمی.
  - فاطمه، ایزدی. ۱۳۹۴. معماری پایدار در مراکز فرهنگی ایران. تهران: مرکز پژوهش‌های معماری.
  - محمد، حجازی. ۱۳۹۲. تزئینات اسلامی در معماری معاصر ایران. تهران: نشر فرهنگ و هنر.
  - محمد، حجازی. ۱۳۹۲. معماری ایرانی در دوران معاصر: تأثیرات و تغییرات. تهران: نشر علم.
  - محمد، خلیلی. ۱۳۹۷. بررسی ویژگی‌های معماری پس از انقلاب اسلامی. مشهد: دانشگاه فردوسی.
  - محمدرضا، علوی. ۱۳۹۴. معماری ایرانی اسلامی: اصول و مبانی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
  - محمود، نصیری. ۱۳۹۶. معماری ایرانی اسلامی: مفاهیم و اصول طراحی. تهران: نشر نو.
  - محمود، نصیری. ۱۳۹۶. معماری ایرانی اسلامی در عصر معاصر. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
  - محمدکریم، پیرنیا. ۱۳۸۱. سبک‌شناسی معماری ایرانی. تهران: دانشگاه تهران.
  - مهدی، ایزدی. ۱۳۹۰. چالش‌های معماری معاصر ایران: بررسی تطبیقی معماری سنتی و مدرن. تهران: نشر دانشگاهی.
  - مصطفی، شریعتی. ۱۳۵۸. تمدن و فرهنگ ایران. تهران: انتشارات امیرکبیر.
  - سارا، شریفی. ۱۳۹۴. ترویج فرهنگ اسلامی در معماری معاصر. تهران: نشر فرهنگ اسلامی.
  - سارا، شریفی. ۱۳۹۹. نمونه‌های موفق تلفیق معماری سنتی و مدرن. تبریز: انتشارات مهرآز.
  - سارا، شریفی. ۱۳۹۹. نمونه‌های موفق معماری فرهنگی مدرن. تبریز: نشر مهرآز.
  - سید حسین، میرزا حسین‌زاده. ۱۳۹۳. تاریخ معماری ایران از گذشته تا حال. تهران: انتشارات نگاه معاصر.
  - سید حسین، میرزا حسین‌زاده. ۱۳۹۳. معماری ایرانی و چالش‌های آن در دوران معاصر. تهران: انتشارات نگاه معاصر.
  - علی، میرزا حسین‌زاده. ۱۳۹۳. بررسی تطبیقی هویت ایرانی و اسلامی در معماری معاصر. اصفهان: انتشارات دانشگاه هنر اصفهان.
  - رضا، ایزدی. ۱۳۹۰. تحلیل تطبیقی معماری سنتی و معاصر ایران. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
  - رضا، جلالی. ۱۳۹۴. تعارض سنت و مدرنیته در معماری معاصر ایران. اصفهان: دانشگاه هنر.
  - رضا، نوری. ۱۳۹۵. مراکز فرهنگی در معماری معاصر ایران. تهران: مرکز مطالعات معماری.
  - سعید، حاتمی. ۱۳۹۷. طراحی اقلیمی در معماری فرهنگی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
  - سعید، حاتمی. ۱۳۹۸. مساجد ایرانی پس از انقلاب. تهران: نشر پژوهشگاه هنر.
  - وحید، قبادیان. ۱۳۹۰. معماری معاصر ایران. تهران: نشر هنر معماری.
  - وحید، قبادیان. ۱۳۹۰. معماری معاصر ایران. تهران: انتشارات معماران.
  - هانری، کربن. ۱۹۷۴. اسلام ایرانی (س. ج. آشتیانی، مترجم). تهران: انتشارات حکمت
- <https://www.caoui.ir>
- <http://4sooarc.com>
- <https://neshan.org>